

مقاله پژوهشی: طراحی راهبردهای دفاع اقتصادی

(برگرفته از رهنمودها و اسناد ابلاغی مقام معظم رهبری)

حسین درزی نوگورانی^۱ - حسن عباس زاده^۲ - یحیی نقی زاده^۳

دریافت مقاله: ۹۶/۱۱/۲۰

پذیرش مقاله: ۹۷/۰۱/۲۵

چکیده

یکی از مؤلفه‌های مهم قدرت، توان اقتصادی یک کشور می‌باشد. و کشورهای دارای توان اقتصادی بالا، توانایی دارند در سایر معادلات بین‌المللی و منطقه‌ای تأثیرگذار باشند. از طرفی همواره استفاده از ابزارهای اقتصادی مورد توجه کشورهای سلطه‌گر بوده است. دشمنان نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران نیز همواره جهت ضربه زدن به این نظام، از تحریم، تهدید و جنگ اقتصادی استفاده کرده‌اند. اگرچه هدف این تحریم‌ها بهانه‌های واهی همچون دفاع از حقوق بشر و یا جلوگیری از دستیابی به انرژی هسته‌ای عنوان می‌گردد، اما در واقع دشمنی این قدرت‌های استکباری با مردم و آرمان‌های انقلاب اسلامی ایران باعث وضع محدودیت‌های اقتصادی علیه کشور جمهوری اسلامی ایران شده است. دفاع اقتصادی که مؤلفه‌های بازدارندگی، قدرت مقابله و توانمندی اقتصادی را شامل می‌شود، جهت مقابله با تهاجمات اقتصادی دشمن طرح می‌گردد و باعث ساختن بنیانی قوی برای مقاومت در مقابل تکانه‌های خارجی می‌گردد. مجموعه بیانات مقام معظم رهبری و اسناد کلانی که از سوی ایشان ابلاغ گردیده‌اند، خصوصاً سند اقتصاد مقاومتی و سند تولید ملی، به‌عنوان گنجینه‌ای گهربار از راهبردها و راهکارهای ارزشمند برای دفاع اقتصادی می‌باشند. این تحقیق باهدف تدوین راهبردهای دفاع اقتصادی از منظر مقام معظم رهبری و با روش داده بنیاد انجام شده است و با استفاده از مجموعه بیانات مقام معظم رهبری و اسناد ابلاغی از سوی معظم له (جامعه و نمونه آماری)، ضمن ارائه الگوی دفاع اقتصادی، راهبردهای دفاع اقتصادی را که عبارتند از: حمایت از تولید ملی، گسترش اقتصاد مردم بنیان، رشد بهره‌وری عوامل تولید، خودکفایی، گسترش اقتصاد دانش‌بنیان و توسعه صادرات تدوین کرده است.

واژگان کلیدی: راهبرد، دفاع اقتصادی، رویکرد داده‌بنیاد، رهنمودهای مقام معظم رهبری

۱ - استادیار - معارف اسلامی و اقتصاد دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)

۲ - دانش‌آموخته دکتری مدیریت راهبردی پدافند غیر عامل دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول)

h.abaszadeh@nipc.ir

۳ - دانش‌آموخته دکتری مدیریت راهبردی پدافند غیر عامل - دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

امروزه بسیاری از محاسبات و معادلات جهانی، با ملاحظه متغیرهای اقتصادی شکل می‌گیرد. مقوله‌ی استفاده از ابزارهای اقتصادی به‌منظور رسیدن به اهداف، در برهه‌های مختلف تاریخی از جمله در جنگ سرد در تقابل بین بلوک شرق و غرب قابل مشاهده است. ژول فری^۱ (دولتمرد و جمهوری‌خواه فرانسوی و از توسعه‌دهندگان لائیسیته و حامیان استعمارگری) که بعدها نخست‌وزیر فرانسه شد، در سال ۱۸۸۵ عنوان کرد ملل استعماری که ملت‌ها را استعمار می‌کنند، تفرقه ایجاد می‌کنند، اقتصاد و فرهنگ کشورها را از بین می‌برند، و جنگ‌ها را به راه می‌اندازند فقط سه هدف دارند که به شرح ذیل است:

الف) تحصیل مواد خام ارزان

ب) گسترش بازار فروش انحصاری برای کالاهای ساخته‌شده

ج) فراهم کردن زمینه‌هایی برای سرمایه‌گذاری سرمایه‌های اضافی (ملکی، ۱۳۹۰: ۸۲).

در کنار نقشی که قدرت اقتصادی در ایجاد سلطه و تهاجم به کشورها دارد، افزایش توان دفاع و مقابله با تهدیدات و تهاجمات دشمنان نیز با همین قدرت مورد توجه قرار می‌گیرد. آموزه‌های دینی نیز به روش‌های مختلف ضرورت افزایش توان اقتصادی جامعه‌ی مسلمین را گوشزد می‌نمایند. قاعده نفی سبیل که بر اساس آیه «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء، ۴۰) بر عدم حاکمیت کافرین بر مؤمنین دلالت دارد در همین فضا اهمیت می‌یابد.

در سال‌های اخیر، ناکامی دشمنان در استفاده از راهکارهای مختلف نظامی و سیاسی در فشار و تهدید در جهت ایجاد تغییر در رفتار - و براندازی - جمهوری اسلامی، باعث گردیده است تا در روندی جدید، بر فشارهای اقتصادی تمرکز یابند تا به آن حد که مقام معظم رهبری در نامه ابلاغیه سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، از «جنگ تمام‌عیار اقتصادی» یاد کردند، و روند نام‌گذاری شش سال اخیر نیز حکایت از تأکید ایشان بر محوریت دادن به رفع نارسایی‌ها و کاستی‌های اقتصادی دارد که خود می‌تواند به توان‌بخشی داخلی برای مقابله و دفاع اقتصادی بیانجامد. به بیان مقام معظم رهبری، «دشمنان انقلاب اسلامی در طول این سال‌های متمادی قریب سی سال از همه‌ی راه‌های ممکن برای شکست عزم و اراده‌ی ملت ایران پیش آمده و وارد عمل شده از توطئه‌ی سیاسی از کودتای نظامی از تحمیل جنگ هشت‌ساله از تبلیغات زهرآلودی که به‌طور شبانه‌روز

متصل از بلندگوهای صهیونیستی و استکباری علیه ملت ایران و نظام جمهوری اسلامی پخش می‌شود. همه‌ی کارها را کرده‌اند به این نتیجه رسیده‌اند که بلکه بتوانند ملت ایران را در یک توطئه‌ی اقتصادی گرفتار کنند. این تازگی هم ندارد از اول انقلاب تحریم اقتصادی و محاصره‌ی اقتصادی به شکل‌های مختلف در کشور ما جریان داشته است. فشار آوردند ملت ایستاد در عین حال آن‌ها می‌خواهند همین را ادامه بدهند باز هم ملت ما می‌ایستد. (مقام معظم رهبری - دیدار با مردم و عشایر شهرستان نورآباد ممسنی ۱۳۸۷/۲/۱۵).

همچنین چندی بعد، ایشان تصریح فرمودند که «چند سال پیش «اقتصاد مقاومتی» را مطرح کردیم. همه‌ی کسانی که ناظر مسائل گوناگون بودند، می‌توانستند حدس بزنند که هدف دشمن، فشار اقتصادی بر کشور است. معلوم بود و طراحی‌ها نشان می‌داد که این‌ها می‌خواهند بر روی اقتصاد کشور متمرکز شوند. اقتصاد کشور ما برای آن‌ها نقطه‌ی مهمی است. هدف دشمن این بود که بر روی اقتصاد متمرکز شود، به رشد ملی لطمه بزند، به اشتغال لطمه بزند، طبعاً رفاه ملی دچار اختلال و خطر شود، مردم دچار مشکل شوند، دل‌زده بشوند، از نظام اسلامی جدا شوند، هدف فشار اقتصادی دشمن این است، و این محسوس بود، این را انسان می‌توانست مشاهده کند» (مقام معظم رهبری - در دیدار کارگزاران نظام ۹۱/۵/۳).

اگرچه به موازات تهدیدات و تهاجمات اقتصادی دشمنان که به دنبال ایجاد تغییر رفتار و حتی براندازی نظام اسلامی از این طریق می‌باشند، موضوع دفاع اقتصادی در برخی مجامع داخلی مطرح شده است، اما به دلیل فقدان نگاه یکسان و وجود برداشت‌ها و فهم‌های مختلف، مسیرهای گوناگونی طی شده‌اند تا بدان جا که مؤثر بودن دیدگاه‌های پراکنده موجود مورد تردید است. همچنین راهبردهای دفاع اقتصادی برای کشور جمهوری اسلامی ایران در چارچوب اقتصاد مقاومتی و با تأکید بر تولید ملی که با ایجاد بازدارندگی، توانایی دفع تهدید و توانمندسازی درونی باعث پایداری و رشد اقتصاد کشور خواهد شد، به‌طور رسمی تدوین نشده است.

تدوین راهبردهای دفاعی پیشنهادی در عرصه اقتصاد ملی، ضمن کمک به توان دفاعی کشور در قبال تهدیدات و تهاجمات اقتصادی دشمن، به تولید علم و غنای توان اقتصادی کشور در شرایط عادی نیز کمک خواهد کرد. به‌علاوه، دست‌یابی به الگوهای دفاع اقتصادی، کمکی مؤثر به تصمیم‌گیران عرصه‌های اقتصادی کشور در جهت مهار تهاجمات اقتصادی دشمن خواهد بود.

«هدف این تحقیق، تدوین راهبردهای دفاع اقتصادی بر اساس رهنمودها و اسناد ابلاغی مقام معظم رهبری است».

مبانی نظری

الف- پیشینه‌شناسی :

تدوین راهبرد، مستلزم ملاحظه برخی مباحث اساسی از جمله مفهوم و ویژگی‌ها و ملزومات و مراحل طراحی راهبرد است. همچنین تدوین راهبرد دفاعی با تمرکز بر عرصه اقتصاد، مستلزم آگاهی تخصصی از ابعاد مختلف دفاع اقتصادی می‌باشد. در این جهت، برخی مطالعات انجام شده می‌توانند مفید باشند. از جمله، پژوهشی با عنوان: «مقایسه سیاست دفاعی با راهبرد دفاعی و دکترین دفاعی» توسط یعقوب زهدی (فصل‌نامه راهبرد دفاعی، شماره هفدهم، ۱۳۸۶)، به روش اسنادی انجام و با مطالعه کتابخانه‌ای، داده‌های آن گردآوری شده است که هدف آن مقایسه سیاست دفاعی با راهبرد دفاعی و دکترین دفاعی است و به این نتیجه رسیده که سیاست دفاعی، راهبرد دفاعی و دکترین دفاعی به مثابه نرم‌افزارهایی اثربخش در اختیار دولت‌ها، ضمن آن‌که دارای تعاریف، کارکردها و کاربردهای ویژه‌ای هستند، با یکدیگر تعامل نیز دارند. سیاست دفاعی از نوع تدبیر است و دکترین، محتوای نظری دارد و راهبرد و دکترین دفاعی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد.

همچنین تحقیقی با عنوان: «راهبرد دفاع ملی، رویکرد دفاع همه‌جانبه و الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت» توسط سید محمد کشمیری و سهراب انعامی (مجله رهیافت‌های سیاسی بین‌المللی، ۱۳۹۲)، باهدف تبیین راهبرد دفاع ملی، به روش توصیفی انجام شده و بر این اساس نتیجه‌گیری شده است که راهبرد دفاع همه‌جانبه با توجه به شاخص‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت می‌تواند در دو حوزه دفاع سخت‌افزارانه و دفاع نرم‌افزارانه قرار گیرد.

حسن شکوه پژوهشی با عنوان: «اقتصاد و دفاع ملی» (چارچوبی برای مطالعه)، (فصل‌نامه مطالعات راهبردی، شماره سوم، ۱۳۹۱) با این پرسش اصلی که: اقتصاد سیاسی و پیوند اقتصاد سیاسی با دفاع ملی چگونه است؟ به روش اسنادی و کتابخانه‌ای انجام داده و دریافته است که دفاع ملی تحقق نخواهد یافت مگر آنکه تمام بخش‌ها و عناصر سازنده اقتصاد ملی از جمله نیروهای اجتماعی، تعامل سازنده‌ای باهدف بسیج و به‌کارگیری توان کشور در حوزه‌های مختلف برای تأمین نیازهای جامعه شامل حفظ هویت بومی، نظم، افزایش سلامت، مبارزه با فقر، توسعه

آموزش، گسترش فناوری، افزایش رفاه و تولید اقتصادی و هم‌زمان حضور مقتدر در اقتصاد سیاسی بین‌الملل داشته باشند.

پژوهش دیگری با عنوان: «اقتصاد ایران همراه با تحریم با تأکید بر عملکرد سال ۱۳۹۱» توسط سید شمس‌الدین حسینی (فصل‌نامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، سال یکم، شماره ۲) به سازوکار اثرگذاری تحریم‌های اخیر در حوزه سیاست‌های مالی ارزی و پولی و اثرات آن در بازار سرمایه و شاخص‌های کلان چون بیکاری و تورم پرداخته است. این پژوهش به توصیه‌های کلی در مقابله با تحریم‌ها همچون دیپلماسی سیاسی و اقتصادی ایجاد ثبات در حوزه‌های ارزی و بازار کالاهای اساسی تداوم اصلاحات ساختاری شفافیت و اشراف اطلاعاتی پشتیبانی از فعالیت‌های تولیدی آسیب‌پذیر پرداخته است.

مقاله‌ای با عنوان: «تحلیل تطبیقی مؤلفه‌های امنیت اقتصادی در ایران» به نگارش ابراهیم گرجی و مسعود هاشمیان (مجله مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۲۹، ۱۳۸۶)، به مهم‌ترین بعد امنیت ملی پس از جنگ سرد - یعنی مؤلفه امنیت اقتصادی - در دو بعد مؤلفه کمی کلان اقتصادی و مؤلفه‌های محیطی فعالیت‌های اقتصادی پرداخته است. این مقاله به ارزیابی هر یک از مؤلفه‌های کمی و محیطی ایران نسبت به سایر کشورها و ارائه پیشنهادی مناسب همچون ارائه تصویر مطلوب از جمهوری اسلامی به جهانیان و ایجاد نهاد فراملی نظارت راهبردی بر مؤلفه‌های اقتصادی پرداخته است.

علاوه بر مطالعات داخلی یادشده، مروری بر برخی مطالعات دیگر نیز برای واکاوی مفاهیم و ویژگی‌ها و جوانب پیش‌گفته مفید خواهد بود. در این میان، تحقیقی با عنوان: «امنیت بین‌الملل و اقتصاد دفاعی»^۱ توسط مارتین مک‌گوئیر^۲ در سال ۱۹۹۵ به روش توصیفی باهدف بیان کاربرد، راه‌کارها و روش‌های اقتصادی سعی دارد تنوع سؤالات اقتصادی را ارزیابی کند و دریابد که چگونه امنیت هر کشوری با امنیت سایر ملل در نظام بین‌الملل تعامل دارد. این تحقیق به این نتیجه رسیده که اقتصاد دفاعی از آرایش چندبعدی مباحثی که هر کشوری بایستی هنگام آماده کردن برای امنیت ملی خود داشته باشد حاصل می‌گردد و در تنظیم سند دفاعی یک کشور، مباحث مربوط به اقتصاد دفاعی بایستی لحاظ گردد.

1-International Security and Defense Economics

2-MartinMcGuire

همچنین تحقیقی با عنوان: «اقتصاد دفاعی در دنیای جهانی شده»^۱ توسط مک‌گوئیر در سال ۲۰۰۷ به روش توصیفی و باهدف تبیین مدل‌های توسعه اقتصاد سیاسی بین‌المللی اخیر مرتبط با ایده تحول‌آفرین جهانی‌شدن و چالش‌ها و شرایط استراتژیک جهانی به‌سوی ثبات و امنیت انجام‌شده و به این نتیجه دست‌یافته که در طی دهه گذشته در دنیای مملو از درگیری‌ها و مخاصمات، امنیت بین‌المللی و دفاعی و اقتصاد همانند یک نظم به هم تنیده به‌سرعت توسعه پیدا کرده است. بخشی از علت این روند، تأثیر دگرگون‌ساز جهانی‌شدن و چالش‌های جدید آن در قبال ثبات و امنیت ملی است؛ چراکه اکنون چالش‌های امنیتی تهدیدهای جدیدی هستند و نیاز به ابزار و راه‌کارهای جدید دارند.

مطالعات انجام‌شده در حوزه دفاع اقتصادی بر این نکته تأکید دارند که «دفاع اقتصادی» یکی از ارکان مهم دفاع جامع یا «دفاع همه‌جانبه» هستند.^۲ اما در این مطالعات به راهبردهای دفاعی جهت نیل به اقتصادی پایدار با قدرت بازدارندگی مؤثر و توانایی دفع تهدید، با توجه به مؤلفه‌های دفاع همه‌جانبه، توجه کافی نشده است.

ب - مفهوم شناسی :

راهبرد: «لیدل هارت» نخستین کسی بود که تلاش کرد معنای راهبرد را از دایره صرف تدبیر میدان نبرد و امور مربوط به جنگ خارج کرده و گستره مفهومی آن را فراخ‌تر نمود و تعریف این واژه را به امور سیاسی و کشورداری نیز مرتبط کرد. وی راهبرد را «هنر (فن) تخصیص و کاربرد ابزار و وسایل نظامی برای نیل به هدف‌های سیاسی» تلقی کرد و بر این اعتقاد بود که راهبرد باید پلی باشد برای تحقق هدف‌های سیاسی یک کشور - ملت که تأمین امنیت ملی در رأس آن‌ها قرار دارد. به‌واسطه این توسعه در معنای راهبرد، انجمن تحقیقات نظامی وابسته به وزارت دفاع امریکا نیز با تسری بخشی بیشتر به معنای این واژه، راهبرد را «علم و فن توسعه و کاربرد قدرت‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی یک ملت به هنگام صلح و جنگ به‌منظور تأمین حداکثر پشتیبانی از سیاست‌های ملی و افزایش احتمال پیروزی و تقلیل احتمال شکست» تعریف نمود. (روشندل، ۱۳۷۰، ۲۴۲-۲۳۵)

1- Economics of Defense in a Globalized World

۲ - در این باره از جمله ربک [کاظمی، علی‌اصغر] راهبرد دفاع ملی؛ رویکرد دفاع همه‌جانبه و الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، نشر قومس، ۱۳۷۲.

راهبرد (استراتژی)^۱، ثمره‌ی اندیشه و عمل ذهنی فرماندهان و مدیران و مبنای اقدامات اجرایی آینده، جهت تحقق اهداف می‌باشد. راهبرد، مسیر و جهت سازمان برای دستیابی به اهداف می‌باشد. راهبرد، به فرماندهان و مدیران نشان می‌دهد که بهترین راه برای رسیدن به اهداف کدام است. دستیابی به راهبرد مناسب، فعالیت‌های سازمان را هدفمند و جهت‌دار می‌سازد و بر اساس راهبرد، هر یک از بخش‌ها و قسمت‌های تابعه، اهداف و راهبرد وظیفه‌ای خود را معین می‌نماید. استراتژی طرح کلی عملیات و تدابیر لازم جهت نیل به مطلوبیت‌های اساسی یک سازمان را از طریق تعیین اهداف، اتخاذ شیوه کار و تخصیص منابع مشخص می‌کند (شهلائی، ۱۳۸۸: ۱۳).

امنیت: «امنیت» مفهومی متحول در دوران‌های مختلف به خود گرفته است. مفهوم امنیت در دوران پس از جنگ سرد به دلیل تغییر ماهوی شرایط و تفوق پدیده جهانی‌شدن، ابعاد تازه و گسترده‌ای به خود گرفته است. گرچه برخی امنیت را به صورت سلبی (فقدان تهدید) تعریف می‌کنند اما این تعریف سنتی امروزه با این نقد که این نگرش نظامی‌گرایانه توان تحلیل همه‌جانبه مسائل امنیتی جهان را ندارد، مورد چالش قرار می‌گیرد. در مطالعات امنیتی جدید، ابعاد متعددی به مفهوم امنیت افزوده می‌شود و امنیت به مفهومی «چندبعدی» تبدیل شده است که از مباحث زیست‌محیطی و اقتصادی گرفته تا تهدیدات نظامی را شامل می‌شود. امنیت امروزه با مبانی فلسفی و فکری گره خورده است. بدین ترتیب، امنیت نه تنها به صورت سلبی «نبود تهدید» تعریف نمی‌شود، بلکه به صورت ایجابی «وجود شرایط مطلوب برای تحقق اهداف و منافع ملی» تعریف می‌شود و حتی امروزه و در موج سوم مطالعات امنیت جهانی، از مفهوم سومی تحت عنوان «امنیت اطمینان‌بخش» یاد می‌شود.^۲

جنگ اقتصادی: بنا به نامه ابلاغی مقام معظم رهبری، در حال حاضر در شرایط یک جنگ تمام‌عیار اقتصادی به سر می‌بریم. بنا به یک دیدگاه، جنگ اقتصادی - که بنا به نامه ابلاغی مقام معظم رهبری، در شرایط تمام‌عیاری از آن به سر می‌بریم - نوعی از فعالیت‌های اقتصادی است که به هنگام جنگ به منظور پریشان ساختن دشمن انجام می‌گیرد. همچنین تعابیر ذیل را برای تعریف جنگ اقتصادی به کار برده‌اند:

1 - Strategy

۲- در این باره از جمله ر.ک. [آر. دی. مک‌کین لای-آر. لیتل] امنیت جهانی، رویکردها و نظریه‌ها، ترجمه اصغر افتخاری، پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۰.

- به هم ریختن سازمان اقتصادی دشمن، چنان‌که نتواند به جنگ ادامه دهد.
- تمام اقداماتی که علیه فعالیت‌های اقتصادی مستقیم یا غیرمستقیمی انجام می‌گیرد که به فعالیت جنگی طرف مقابل کمک می‌کند.
- دخالت دولتی در روابط اقتصادی بین‌المللی، به‌منظور ارتقاء جایگاه اقتصادی، نظامی، یا سیاسی یک کشور.
- اعمال فشار اقتصادی به یک کشور به‌منظور مجبور کردن آن کشور به انجام اقدام/ رفتار مطلوب و به عبارتی نفوذ در رفتار یک کشور.

بنا به دیدگاهی دیگر، جنگ اقتصادی عبارت است از اجرای عملیاتی مستقیماً بر ضد اقتصاد دشمن به‌گونه‌ای که دشمن را از ادامه نبرد بازدارد. همان‌گونه که از دقت بر دو دیدگاه یادشده برمی‌آید، در دیدگاه نخست، اقتصاد به‌عنوان ابزار جنگی مورد استفاده قرار می‌گیرد و در دیدگاه دوم، اقتصاد یک کشور موردتهاجم نظامی قرار می‌گیرد و جنگ، بر علیه اقتصاد کشور مورد هدف، جنگ اقتصادی قلمداد می‌شود.

از دیدگاهی تلفیقی، می‌توان جنگ اقتصادی را «به‌کارگیری سلاح‌های اقتصادی برای دستیابی به اهداف استراتژیک، و در همان حال، حمله به اهداف اقتصادی در جهت کاهش توان اقتصادی بالقوه دشمن» تعبیر نمود. در تحقیق حاضر، جنگ اقتصادی عبارت است از «استفاده از یا تهدید به استفاده از ابزارهای اقتصادی علیه یک کشور در جهت تضعیف اقتصاد آن و در نتیجه، کاهش قدرت سیاسی و نظامی آن»، و همچنین استفاده از ابزارهای اقتصادی برای مجبور کردن طرف مخالف، به تغییر سیاست‌ها یا رفتار و یا تحلیل بردن توانش برای انجام روابط معمول با سایر کشورها.

ابزارهای مشترک جنگاوری اقتصادی بسیار متنوع هستند که از آن جمله‌اند محدودیت‌های تجاری، بایکوت، تبعیض‌های تعرفه‌ای، مسدود کردن دارایی‌های سرمایه‌ای، تعلیق کمک‌ها، ممانعت از سرمایه‌گذاری و سایر جریانات سرمایه‌ای، مصادره (سلب مالکیت)، و تحریم / مجازات. (دری، ۱۳۷۲).

در مقاله حاضر، بر تحریم اقتصادی به‌عنوان یکی از بارزترین ابزارهای جنگ اقتصادی متمرکز شده‌ایم.

دفاع: «Defence» (دفاع) به «مقاومت در برابر^۱، حفاظت^۲، حمایت^۳، تجهیز و تقویت و استحکام بخشیدن^۴، توجیه^۵، تبرئه و اثبات حقانیت^۶» معنا شده است. همچنین «دفاع» که از واژه «دفع» گرفته شده، به معنای «دور نمودن چیزی» است و در اصطلاح فقهی، تکلیف و حقوقی می‌باشد که از سوی خداوند به‌عنوان مالک و قانون‌گذار مطرح شده است. انسان از این حق برخوردار است تا برای پیشگیری از آسیب‌هایی که اعتقاد، مال، جان و آبروی وی را تهدید می‌کند، دفاع و احتراز کرده و این تکلیفی است که نمی‌تواند از آن عدول نماید (دهقان، ۱۳۹۰: ۱۲). در تعریف دیگری، دفاع عبارت است از «تدابیری که توسط یک یا چند کشور برای مقاومت در مقابل حملات سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی، روانی و یا فناورانه اتخاذ می‌شود و توانایی‌های دفاعی، بازدارندگی را تقویت می‌کند و بازدارندگی نیز به این توانایی‌ها نیرو می‌بخشد» (کاظمی، ۱۳۷۲: ۱۵). در تحقیق حاضر، بر تعریف اخیر تکیه شده است.

در آموزه‌های دین مبین اسلام، دفاع بر دو قسم آمده است: دفاع از اصل اسلام و حوزه آن، و دفاع از جان و سایر متعلقات خود که در نظریات حضرت امام (ره) توصیف مبسوطی در این زمینه آمده است.

دفاع اقتصادی: برای مقابله با جنگ تمام‌عیار اقتصادی از جمله باید به دفاع اقتصادی بپردازیم. «دفاع اقتصادی» به مجموعه اقدامات یک یا چند کشور به‌منظور مقابله با تهاجمات اقتصادی دشمن اطلاق می‌گردد (جلالی فراهانی، ۱۳۹۱). دفاع اقتصادی، ساختن بنیانی قوی برای مقاومت در مقابل تکانه‌های خارجی را در بر می‌گیرد. این دفاع متضمن تعبیه برنامه برای رویارویی با پیشامدها و ذخیره‌سازی منابع برای پشتیبانی از اقتصاد در خلال بحران‌ها می‌باشد (دری نوگورانی، ۱۳۸۷: ۲۵). در قرآن کریم تاکید شده است که «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ وَعَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَأَخْرَيْنَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ» (انفال، ۶۰). در این آیه، فراهم آوردن هر نیرویی در حد توان، ابتدا برای ترسانیدن دشمن آشکار و پنهان هدف‌گیری شده است. بر این اساس، هرگونه توانی که ممکن است، باید برای بازدارندگی و مقابله

-
- 1- Resistance against
 - 2- Protection
 - 3- in Support of
 - 4- Fortification
 - 5- Justification
 - 6- Vindication

با هجوم دشمنان آماده و مهیا گردد تا امنیت تضمین گردد. بی تردید، نیرو و قدرت اقتصادی یکی از مصادیق و بخش‌های اصلی و بارز این توان جامع است.

با توجه به آنچه گفته شد به‌ویژه با توجه به ابعاد سلبی و ایجابی امنیت ملی، در دفاع به سه مولفه‌ی مهم بازدارندگی^۱، قدرت مقابله و توانمندی اقتصادی توجه می‌شود، و از این رو، دفاع اقتصادی نیز هر سه جنبه مزبور را در بر می‌گیرد.

اقتصاد مقاومتی: در نامه ابلاغی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی که به‌عنوان مقدمه‌ای بر این سیاست‌ها نیز قلمداد می‌گردد، اقتصاد مقاومتی «الگوی اقتصادی بومی و علمی برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی» قلمداد شده است، که ایران اسلامی با پیروی از آن، «نه تنها بر همه مشکلات اقتصادی فائق می‌آید و دشمن را که با تحمیل یک جنگ اقتصادی تمام‌عیار در برابر این ملت بزرگ صف‌آرایی کرده، به شکست و عقب‌نشینی وا می‌دارد، بلکه خواهد توانست در جهانی که مخاطرات و بی‌اطمینانی‌های ناشی از تحولات خارج از اختیار، مانند بحران‌های مالی، اقتصادی، سیاسی و ... در آن رو به افزایش است، با حفظ دستاوردهای کشور در زمینه‌های مختلف و تداوم پیشرفت و تحقق آرمان‌ها و اصول قانون اساسی و سند چشم‌انداز بیست‌ساله، اقتصاد متکی به دانش و فناوری، عدالت بنیان، درون‌زا و برون‌گرا، پویا و پیشرو را محقق سازد و الگویی الهام‌بخش از نظام اقتصادی اسلام را عینیت بخشد» بعلاوه، بنا به رهنمودهای مقام معظم رهبری که برای نخستین بار چنین اصطلاحی را در نیمه سال ۱۳۸۹ مطرح نمودند، اقتصاد مقاومتی در زمره‌ی آرمان‌های نظام اسلامی - البته آرمان خُرد - در منظومه‌ی آرمان‌های اسلامی که دست‌یافتنی هستند، قرار می‌گیرد. (بیانات ۱۳۹۲/۵/۶).

در یک تعریف جامع بنا به رهنمودهای مقام معظم رهبری، اقتصاد مقاومتی عبارت است از «اقتصاد آرمانی باز (بدون محصور کردن کشور) و مستقلی که دارای خاصیت مقاومت مدبرانه در مقابل

۱- یکی از ابعاد دفاع، بازدارندگی (Deterrence) است. در منابع مختلف، تعاریف متفاوتی از بازدارندگی ارائه شده است. در یک رابطه‌ی دوجانبه، بازدارندگی به معنای کوشش یکی، برای اعمال نفوذ در دیگری است، تا او را از اقدام به عملی که متضمن خسارت یا هزینه‌ای برای او است بازدارد (بوفر، ۱۳۶۹: ۲۶۳). از سوی دیگر، بازدارندگی نوع مشخصی از اعمال نفوذ است که مستقیماً و آشکارا بر مبنای تهدید به مجازات و یا محروم کردن طرف مقابل از منابع خود قرار دارد. (بیلیس، ۱۳۸۳: ۹۰). به تعبیر دیگر، بازدارندگی عبارت است از متقاعد ساختن حریف نسبت به این‌که هزینه‌ها و خطرات ناشی از خطمشی اتخاذی او، از منافعش که عایدش می‌شود بیشتر است (فریدمن، ۱۳۸۶: ۱۵۳).

کارشکنی و خباثت دشمن و آسیب‌ناپذیر در برابر بحران‌ها و نوسانات بین‌المللی باشد، و در شرایط فشار و دشمنی‌ها بتواند علاوه بر کاهش آسیب‌پذیری کشور در مقابل ترفندهای دشمنان و نوسانات جهانی - که همیشگی و به شکل‌های مختلف خواهد بود - تضمین‌کننده‌ی روند رو به رشد و شکوفایی کشور (متضمن افزایش ثروت ملی) باشد» (دری و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۶۴).

روش‌شناسی

همان‌گونه که اشاره شد، مبنای استخراج اطلاعات اصلی و داده‌های پژوهش حاضر، رهنمودها و اسناد ابلاغی مقام معظم رهبری است. با توجه به کثرت این رهنمودها و امکان برخورد سلیقه‌ای و گزینشی با آن‌ها، باید روشی در تحقیق مورد استفاده قرار گیرد که کفایت لازم برای یک استنباط علمی را داشته باشد.

در چند دهه گذشته، به‌مرور تأکید بر روش‌شناسی کیفی، جایگزین تفوق و برتری روش‌های کمی شده است. در روش‌شناسی کیفی نیز استراتژی‌های گوناگونی نظیر مطالعه موردی، قوم‌نگاری، پدیدارشناسی و... وجود دارد. یکی از مهم‌ترین این استراتژی‌ها، نظریه‌پردازی داده بنیاد است (دانایی فرد، ۱۳۸۶: ۷۰).

روش پژوهش نظریه پایه‌تر (داده‌بنیاد) یکی از پرکاربردترین روش‌های نظام‌مند تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی است که قادر است تا مفاهیم نهفته در ورای داده‌ها را استخراج کرده و با کشف روابط بین آن‌ها به نظریه‌هایی که چگونگی و چرایی پدیده‌ها را توضیح می‌دهد، دست یابد (حسینقلی-زاده و همکاران، ۱۳۸۹، ۲۶۲ به نقل از غفاریان).

نظریه‌پردازی داده بنیاد، یک روش‌شناسی «استقرائی» کشف نظریه است که این امکان را برای پژوهشگر فراهم می‌آورد تا گزارشی نظری از ویژگی‌های عمومی موضوع پرورش دهد، درحالی‌که به‌طور هم‌زمان، پایه این گزارش را در مشاهدات تجربی داده‌ها محکم می‌سازد. از جهتی، نظریه-پردازی داده بنیاد نشان دهنده همان عملی است که بسیاری از پژوهشگران، در هنگام مرور گذشته انجام می‌دهند، آن‌ها برای سازگار شدن با داده‌ها، فرضیه‌های جدیدی شکل می‌دهند. باین‌حال، در نظریه‌پردازی داده بنیاد، پژوهشگر وانمود نمی‌کند که فرضیه‌ها را پیشاپیش تدوین کرده است، زیرا پژوهشگران از فرضیه‌های از پیش شکل گرفته، منع می‌شوند (دانایی فرد، ۱۳۸۶: ۷۶).

روش نظریه‌ی بنیانی (داده بنیاد) معمولاً برای پژوهش درباره موضوعاتی به کار می‌رود که قبلاً مطالعه چندانی در مورد آن‌ها انجام نشده و نیاز به بررسی و فهم عمیق‌تر آن‌ها وجود دارد (ادیب

حاج باقری، ۱۳۸۵: ۱۷). به نظر می‌رسد با توجه به ویژگی‌های برشمرده شده، روش تحلیل داده بنیاد روشی مناسب برای انجام تحقیق حاضر باشد.

در این تحقیق هر یک از رهنمودها و اسناد ابلاغی مقام معظم رهبری که دیدگاهی در زمینه راهبردهای دفاع، دفاع اقتصادی، راهبردهای اقتصادی، جنگ اقتصادی، اقتصاد مقاومتی، در خود داشته‌اند، مبنای استخراج اطلاعات و داده‌ها قرار گرفته‌اند. برای واریسی چنین ارتباطی، کل رهنمودها و اسناد مزبور به‌عنوان جامعه آماری مورداستفاده قرار گرفته‌اند.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

در روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، فرایند جمع‌آوری داده‌ها، نظم دادن و تجزیه و تحلیل داده‌ها به هم وابسته‌اند و هم‌زمان انجام می‌شوند. به عقیده استراوس و کوربین^۱ این فرایند، اعمالی را نشان می‌دهد که به‌وسیله آن نظریه‌ها بر پایه داده‌ها ساخته می‌شوند. این قسمت فرایند اصلی ساختن نظریه می‌باشد. نکته دیگری که در اینجا شایان ذکر است، این است که مرز بین انواع کدگذاری‌ها مصنوعی است، یعنی ممکن است از یک مرحله کدگذاری به مرحله دیگری وارد شویم، بدون اینکه متوجه باشیم. این اتفاق بیشتر در مراحل کدگذاری باز و کدگذاری محوری اتفاق می‌افتد (ایمان و محمدیان، ۱۳۸۷: ۳۶).

الگوی دفاع اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بر اساس بیانات و اسناد ابلاغی مقام معظم رهبری برای بررسی جامعه آماری تحقیق، اسناد در دو بخش «بیانات و سخنرانی‌ها» و «ابلاغیه سیاست‌ها و اسناد بالادستی» تقسیم‌بندی شدند و به‌طور کامل بررسی گردید.

الف: سخنرانی‌ها (بیانات)

سخنرانی‌های مقام معظم رهبری از سال ۱۳۶۸ تا خردادماه سال ۱۳۹۳ از سایت رسمی دفتر مقام معظم رهبری (مشمول بر ۱۲۹۹ سند) استخراج شدند.

ب: ابلاغیه سیاست‌ها و اسناد بالادستی

جهت دسترسی به اسناد بالادستی به پایگاه اطلاعاتی دفتر مقام معظم رهبری و همچنین پایگاه اطلاعاتی مجمع تشخیص مصلحت نظام مراجعه، و ۵۰ سند استخراج گردید.

¹ Strauss and Corbin

کدگذاری داده‌ها:

- کدگذاری باز و مفهوم‌پردازی داده‌ها: برای کدگذاری باز داده‌ها، ابتدا فیش‌برداری کامل صورت گرفت و کدها از جامعه آماری استخراج شدند. برای کدگذاری سخنرانی‌ها و مصاحبه‌ها از پیش-شماره ۱ (یک) و برای ابلاغیه اسناد از پیش‌شماره ۳ (سه) استفاده گردید. به‌عنوان مثال سند شماره (۱۹۲۰۴۵) چهل و پنجمین (۴۵) سخنرانی (۱) مقام معظم رهبری در سال ۱۳۹۲ (۹۲) بوده است. و شماره سند (۳۸۹۰۴) چهارمین (۰۴) ابلاغیه (۳) سال ۱۳۸۹ (۸۹) بوده است که با مراجعه به جدول شماره (۲) مشخص می‌گردد، عنوان دقیق آن "سیاست‌های کلی نظام در بخش شهرسازی" و در تاریخ ۱۳۸۹/۱۱/۲۹ از سوی مقام معظم رهبری ابلاغ شده است.

پس از کدگذاری باز، اولین گام در تجزیه و تحلیل داده‌ها، مفهوم‌پردازی آن‌ها می‌باشد. منظور از مفهوم‌پردازی تجزیه (شکستن) جملات به اجزاء و برچسب‌گذاری (عنوان‌گذاری) هر یک از این اجزاء و به این طریق، دستیابی به نشانه‌هایی است که می‌توانند بیانگر مفاهیم باشند.

از کنار یکدیگر قرار دادن مفاهیم مرتبط، یک مفهوم کلی استنتاج گردید. به‌عنوان مثال به مفاهیم صرفه‌جویی، مصرف‌گرایی، مصرف، اسراف و الگوی مصرف مفهوم کلی «مصرف» اطلاق گردید. پس از بررسی تمامی مفاهیم به‌دست‌آمده و کلیت بخشیدن به موارد مشابه، تعداد ۷۵ مفهوم کلی به‌صورت مرتب‌شده‌ی الفبایی جدول (۱) احصاء شد.

جدول ۱ - مفاهیم کلی

ردیف	مفهوم	ردیف	مفهوم	ردیف	مفهوم
۱	آموزش	۲۶	جغرافیای کشور	۵۱	کارآفرینی
۲	آگاهی‌بخشی	۲۷	خام‌فروشی	۵۲	کارگر
۳	ارزش‌های اسلامی	۲۸	خلاقیت	۵۳	کشاورزی
۴	اقتصاد دانش‌بنیان	۲۹	خوداتکایی	۵۴	مصرف
۵	اشتغال	۳۰	دریا	۵۵	مهارت
۶	اختلافات مسئولین	۳۱	دریاچه‌ها	۵۶	موقعیت استراتژیکی
۷	امنیت غذایی	۳۲	رونق اقتصادی	۵۷	مشارکت مردم
۸	امنیت اقتصادی	۳۳	سرمایه	۵۸	منابع نفت و گاز

ردیف	مفهوم	ردیف	مفهوم	ردیف	مفهوم
۹	ایثارگران	۳۴	سرمایه‌های معدنی	۵۹	منابع طبیعی
۱۰	استقلال	۳۵	ساختار اقتصاد	۶۰	موازی کاری
۱۱	اقتدار اقتصادی	۳۶	صنایع تکمیلی	۶۱	مدیریت
۱۲	بخش خصوصی	۳۷	صادرات	۶۲	محاصره اقتصادی
۱۳	بهره‌وری	۳۸	طبقات ضعیف	۶۳	مردم
۱۴	پدافند غیرعامل	۳۹	علما و نخبگان	۶۴	مقاومت
۱۵	پژوهش	۴۰	علم	۶۵	نیازهای اساسی
۱۶	تنوع اقلیمی	۴۱	عدالت	۶۶	نیروی جوان
۱۷	تعامل منطقه‌ای و جهانی	۴۲	عملیات روانی	۶۷	نظام اداری
۱۸	تورم	۴۳	فساد اقتصادی	۶۸	نظام پولی
۱۹	تصمیم‌گیری	۴۴	فقر	۶۹	نظام مالی
۲۰	تولید	۴۵	فرهنگ	۷۰	نیروی کار
۲۱	تولیدات داخلی	۴۶	قوانین	۷۱	وابستگی
۲۲	تکانه‌های اقتصادی	۴۷	قدرت خرید	۷۲	واردات
۲۳	تحریم نفتی	۴۸	کشورهای مسلمان	۷۳	وابستگی به نفت
۲۴	تهدیدات اقتصادی	۴۹	کیفیت تولیدات داخلی	۷۴	وسعت جغرافیایی
۲۵	ثبات اقتصادی	۵۰	کمیت تولیدات داخلی	۷۵	وحدت

- کدگذاری محوری و مقوله‌پردازی داده‌ها: روند طبقه‌بندی مفاهیمی را که به نظر می‌رسد به پدیده‌های مشابه ربط پیدا می‌کنند، مقوله‌پردازی می‌نامند. روند طبقه‌بندی و گروه‌بندی مفاهیم، تعداد واحدهایی را که باید با آن‌ها کار کنیم، کاهش می‌دهد. در هنگام مقوله‌پردازی داده‌ها از طریق مقایسه مفاهیم با یکدیگر، محورهای مشترک، عنوان مقوله به خود می‌گیرند. به‌عنوان نمونه در تحقیق حاضر، به مفاهیم صرفه‌جویی، مصرف‌گرایی، مصرف، اسراف و الگوی مصرف، مفهوم کلی «مصرف» اطلاق گردید و مقوله مرتبط با آن با عنوان «اصلاح الگوی مصرف» در نظر گرفته

شد. پس از طی مراحل عملیاتی کدگذاری باز، ۴۵ مقوله به صورت مندرج در جدول (۲) حاصل گردید.

جدول ۲- مقوله‌های تحقیق

ردیف	نام مقوله	ردیف	نام مقوله
۱.	وابستگی اقتصادی	۲۴.	توسعه صادرات
۲.	عوامل اختلال‌زای داخلی اقتصادی	۲۵.	توسعه کشاورزی
۳.	ضعف در ساختار اقتصادی	۲۶.	ارتقای کیفیت محصولات داخلی
۴.	ضعف قوانین	۲۷.	افزایش کمی تولیدات داخلی
۵.	ضعف در مدیریت اجرایی اقتصادی	۲۸.	ارتقای بهره‌وری عوامل تولید
۶.	تکانه‌های اقتصادی	۲۹.	مصون‌سازی اقتصاد با استفاده از پدافند غیرعامل
۷.	ضعف در بازاریابی	۳۰.	اشتغال‌زایی
۸.	ضعف در قدرت مقابله (رفع و دفع) تهدید	۳۱.	حفظ استقلال
۹.	ضعف در توانمندی اقتصادی	۳۲.	اقتدار اقتصادی
۱۰.	اصلاح الگوی مصرف	۳۳.	ثبات اقتصادی
۱۱.	اصلاح نظام اداری	۳۴.	امنیت اقتصادی
۱۲.	اصلاح نظام پولی و نظام مالی	۳۵.	رشد و رونق اقتصادی
۱۳.	تکمیل زنجیره تولید	۳۶.	عدالت
۱۴.	دانش‌بنیان کردن اقتصاد	۳۷.	انعطاف‌پذیری اقتصادی
۱۵.	ارتقاء خلاقیت و نوآوری در فعالیت‌های اقتصادی	۳۸.	ارزش‌های اسلامی
۱۶.	حمایت از تولید داخلی	۳۹.	جنگ روانی دشمن
۱۷.	حمایت از سرمایه‌گذاری	۴۰.	فرهنگ
۱۸.	جایگزینی واردات	۴۱.	شیوه دیپلماسی اقتصادی
۱۹.	گسترش اقتصاد مردم‌بنیان	۴۲.	ظرفیت‌های مردمی
۲۰.	کاهش تصدی‌گری دولت	۴۳.	وحدت و همبستگی
۲۱.	امنیت غذایی و نیازهای اساسی مردم	۴۴.	منابع و سرمایه‌های زاینده اقتصادی
۲۲.	ارتقای توان ایستادگی در مقابل فشارهای اقتصادی	۴۵.	مزیت جغرافیایی
۲۳.	توانمندسازی منابع انسانی تولید		

- کدگذاری انتخابی داده‌ها و شکل‌گیری الگوی دفاع اقتصادی: مرحله بعدی تجزیه و تحلیل داده‌ها در نظریه‌پردازی داده بنیاد، کدگذاری انتخابی است. همان‌طور که دیدیم، در مرحله کدگذاری باز داده‌های تحقیق در کدهای مختلف احصاء شدند و سپس از طریق محورهای مشترک

کدها، مفاهیم و با کدگذاری محوری از طریق مقایسه مفاهیم با یکدیگر، مقوله‌ها شناسایی شدند. در کدگذاری انتخابی همان داده‌ها، دوباره با ایجاد روابط بین مقوله‌ها به گونه‌ای جدید به یکدیگر مرتبط و بنا به جنس مقوله‌ها، در دسته‌های خاصی تقسیم‌بندی می‌شوند. در واقع در این کدگذاری چهار عمل تحلیلی مجزای تقریباً هم‌زمان شامل ایجاد ارتباط فرضی بین مفاهیم و مقوله‌ها به وسیله شرایط علی، واسطه‌ای، زمینه‌ای، راهبردها و پیامدها، تأیید آن‌ها با مراجعه به داده‌های واقعی، تلاش مداوم برای یافتن خصوصیات مقوله‌ها، بررسی وجود تنوع در پدیده، به وسیله مقایسه هر مقوله یا مفاهیم برای همه الگوهای متفاوت حاصل صورت می‌گیرد.

در این تحقیق، مقوله دفاع اقتصادی (وضعیت دفاع اقتصادی موجود) به عنوان مقوله محوری در نظر گرفته شد و سایر مقوله‌های پیرامون آن، در قالب الگوی پارادایمی قرار گرفت. بنابراین مقوله‌های حاصل از کدگذاری انتخابی در این تحقیق را می‌توان به شرح ذیل بیان نمود:

جدول ۳: عوامل و مقوله‌های الگوی دفاع اقتصادی

عوامل	نام مقوله	تعداد مفهوم	تعداد مفهوم کلی	تعداد کد
عوامل علی	وابستگی اقتصادی	۷	۱	۳۷
	عوامل اختلال‌زای داخلی اقتصادی	۵	۵	۵۰
	ضعف در ساختار اقتصادی	۴	۱	۹
	ضعف قوانین	۵	۱	۱۳
	ضعف در مدیریت اجرایی اقتصادی	۹	۴	۲۶
	تکانه‌های اقتصادی	۲	۲	۴
عوامل محوری	ضعف در بازاریابی	۴	۴	۵۹
	ضعف در قدرت مقابله (رفع و دفع) تهدید	۲	۲	۲۰
	ضعف در توانمندی اقتصادی	۲	۲	۱۲
عوامل راهبردی	اصلاح الگوی مصرف	۵	۱	۳۴
	اصلاح نظام اداری	۲	۱	۱۰
	اصلاح نظام پولی و مالی	۸	۲	۱۹
	تکمیل زنجیره تولید	۲	۲	۵
	دانش‌بنیان کردن اقتصاد	۴	۳	۲۷
	ارتقاء خلاقیت و نوآوری در فعالیت‌های اقتصادی	۳	۱	۱۶
	حمایت از تولید داخلی	۳	۲	۱۶
	حمایت از سرمایه‌گذاری	۳	۱	۲۰
	جایگزینی واردات	۱	۱	۷

تعداد کد	تعداد مفهوم کلی	تعداد مفهوم	نام مقوله	عوامل
۱۵	۱	۳	کاهش تصدی‌گری دولت	
۲۱	۱	۳	گسترش اقتصاد مردم بنیان	
۴۴	۱	۵	ارتقای توان ایستادگی در مقابل فشارهای اقتصادی	
۱۱	۳	۳	توانمندسازی منابع انسانی تولید	
۱۲	۱	۲	توسعه صادرات	
۱۶	۱	۲	توسعه کشاورزی	
۲۱	۱	۱	ارتقاء کیفیت محصولات داخلی	
۱۰	۱	۱	افزایش کمی تولیدات داخلی	
۹	۱	۱	ارتقاء بهره‌وری عوامل تولید	
۵	۱	۱	مصون‌سازی اقتصاد با استفاده از پدافند غیرعامل	
۲۰	۲	۲	اشتغال‌زایی	
۲۳	۳	۴	منابع و سرمایه‌های زاینده اقتصادی	عوامل زمینه‌ای
۲۳	۶	۶	مزیت جغرافیایی	
۲۳	۶	۶	ظرفیت‌های مردمی	
۴۳	۱	۸	ارزش‌های اسلامی	عوامل واسطه‌ای
۲۰	۱	۲	جنگ روانی دشمن	
۳۷	۱	۹	فرهنگ	
۱۴	۲	۲	شیوه دیپلماسی اقتصادی	
۲۶	۱	۴	وحدت و همبستگی	
۲۷	۱	۴	حفظ استقلال	عوامل پیامدی
۱۶	۱	۲	اقتدار اقتصادی	
۸	۱	۲	ثبات اقتصادی	
۸	۱	۲	امنیت اقتصادی	
۱۶	۱	۳	رشد و رونق اقتصادی	
۸۲	۱	۴	عدالت	
۸	۱	۲	انعطاف‌پذیری اقتصادی	
۲۷	۶	۶	امنیت غذایی و نیازهای اساسی مردم	

با استفاده از مدل علمی داده بنیان و مقوله‌های استخراج‌شده حاصل از مرحله کدگذاری محوری و دسته‌بندی آن‌ها در مرحله کدگذاری انتخابی، الگوی دفاع اقتصادی برگرفته از بیانات مقام معظم رهبری و اسناد بالادستی ابلاغی از سوی معظم له به صورت نمودار (۱) شکل می‌گیرد.

نمودار ۱: لگوی دفاع اقتصادی بر اساس بیانات و اسناد بالادستی ابلاغ‌شده از سوی مقام معظم رهبری

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف - نتیجه‌گیری:

. در این تحقیق تعداد ۲۰ مقوله به‌عنوان مقوله‌های راهبردی شناسایی شدند که در جدول (۳) و همچنین الگوی دفاع اقتصادی نمودار (۱) آورده شده‌اند.

با بررسی مجدد و ترکیب مقوله‌ها و واکاوی الگوی دفاع اقتصادی، شش راهبرد کلان دفاع اقتصادی به شرح ذیل استخراج گردید:

۱. حمایت از تولید ملی

۲. گسترش اقتصاد مردم بنیان

۳. رشد بهره‌وری عوامل تولید

۴. خودکفایی

۵. گسترش اقتصاد دانش‌بنیان

۶. توسعه صادرات.

البته همان‌گونه که در الگو و روش داده بنیان تأکید شده است، راهبردهای مذکور تحت تأثیر عوامل زمینه‌ای و همچنین عوامل واسطه‌ای قرار دارند که نباید از آن‌ها غفلت گردد.

ب - پیشنهاد:

پیشنهاد می‌گردد سازمان‌ها و مسئولان نسبت به تدوین برنامه‌های عملیاتی و اجرایی در راستای راهبردهای ارائه‌شده در الگوی دفاع اقتصادی، اقدام نموده و با اجرای این راهبردها باعث بازدارندگی، تقویت قدرت مقابله (رفع و دفع تهدید) و همچنین ارتقای توانمندی اقتصادی کشور جمهوری اسلامی ایران گردند. همچنین پیشنهاد می‌گردد تحقیقات آتی هر یک از عوامل الگوی دفاع اقتصادی یعنی عوامل علی در دفاع اقتصادی، عوامل محوری، عوامل زمینه‌ای، عوامل واسطه-ای و عوامل پیامدی در الگوی دفاع اقتصادی را به‌صورت دقیق‌تر مورد بررسی و پژوهش قرار گیرند.

فهرست منابع

- قرآن کریم، ترجمه محمدمهدی فولادوند، انتشارات سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش.

الف - منابع فارسی:

- ادیب حاج باقری، محسن. (۱۳۸۵). "روش تحقیق گراندد تئوری"، چاپ اول، تهران: انتشارات بشری.
- افتخاری، اصغر. (۱۳۸۰). "امنیت جهانی، رویکردها و نظریه‌ها"، آردی، مکین لای، آر. لیتل. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ اول.
- ایمان، محمدتقی و محمدیان، منیژه. (۱۳۷۸). "روش‌شناسی نظریه‌پردازی داده بنیاد"، تهران: انتشارات حوزه و دانشگاه.
- جلالی، غلامرضا. (۱۳۹۱). "چهار گفتار در باب پدافند غیرعامل"، تهران: سازمان پدافند غیرعامل
- حسینقلی زاده، رضوان و حبیبی، لیلا و عالی، مرضیه. (۱۳۸۹). "مروری بر نظریه پایه‌ور با تأکید بر مطالعات سازمانی"، فصلنامه راهبرد، شماره ۵۴.
- حسینی، سید شمس‌الدین. (۱۳۹۲). "اقتصاد ایران همراه با تحریم با تأکید بر عملکرد سال ۱۳۹۱"، فصل‌نامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، سال یکم، شماره ۲
- دانایی فرد، حسن و امامی، سید مجتبی. (۱۳۸۶). "استراتژی پژوهش کیفی «تأملی بر نظریه‌پردازی داده بنیاد»"، اندیشه مدیریت، شماره ۲.
- درّی نوگورانی، حسین. (۱۳۷۲). "جنگ اقتصادی؛ ماهیت، عوامل مؤثر و پیامدها"، مجله سیاست دفاعی، سال ۱ شماره ۳ و ۴، تابستان و پاییز.
- درّی نوگورانی، حسین. (۱۳۸۷). "دفاع اقتصادی: جایگاه اقتصاد در دفاع همه‌جانبه و نقش نیروهای مسلح (با تأکید بر سپاه پاسداران انقلاب اسلامی)"، فصلنامه آفاق امنیت شماره چهارم و پنجم - بهار و تابستان.

- درّی نوگورانی، حسین؛ و صالح اصفهانی، اصغر. (۱۳۹۲)، "اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران: تحلیلی مبنایی و برخی اصول راهنمای کاربردی"، تهران: راه فردا.
- دهقان، محمدحسن. (۱۳۹۰). "پدافند غیرعامل از دیدگاه مکتب اسلام"، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- روشندل، جلیل. (۱۳۷۰). "تحول در مفهوم استراتژی. مجموعه مقالات اولین سمینار تحول مفاهیم"، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی
- زهدی، یعقوب. (۱۳۸۶). "مقایسه سیاست دفاعی با راهبرد دفاعی و دکترین دفاعی". فصل‌نامه راهبرد دفاعی، شماره هفدهم
- شکوه، حسن. (۱۳۹۱)، "اقتصاد و دفاع ملی. فصل‌نامه مطالعات راهبردی"، شماره سوم
- شهلائی، مهرنیا، ولیوند زمانی. (۱۳۸۸)، "نظریه‌های راهبردی"، تهران: انتشارات دافوس اجا.
- عبدا...خانی، علی. (۱۳۸۴)، "امنیت بین‌الملل ۳"، فرصت‌ها، تهدیدات و چالش‌های فراروی امنیت ملی ج.ا.، تهران: انتشارات موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌الملل ابرار معاصر.
- قهرمان پوربناب، عسگر، طالبی آرانی، روح‌الله. (۱۳۸۵)، "بازدارندگی"، فریدمن، لارنس. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- کاظمی، علی‌اصغر. (۱۳۷۲)، "راهبرد دفاع ملی، رویکرد دفاع همه‌جانبه و الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت"، تهران: نشر قومس.
- کشمیری، سید محمد و انعامی، سهراب. (۱۳۹۲). "راهبرد دفاع ملی، رویکرد دفاع همه‌جانبه و الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت"، مجله رهیافت‌های سیاسی بین‌المللی
- گرجی، ابراهیم و هاشمیان، مسعود. (۱۳۸۶). "تحلیل تطبیقی مؤلفه‌های امنیت اقتصادی در ایران"، مجله مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۲۹
- محمدی، مسعود. (۱۳۶۹). "استراتژی اقدام"، بوفر، آندره، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، چاپ دوم.
- ملکی، بهنام. (۱۳۹۰). "توسعه اقتصادی و برنامه‌ریزی"، تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی

-میرفخرایی، هوشمند. (۱۳۷۳). "استراتژی معاصر، نظریات و خط‌مشی‌ها"، بیلیس، جان و بوث، کن و گارنت، جان و ویلیامز، فیل، تهران: وزارت امور خارجه، چاپ دوم.

ب- منابع انگلیسی:

- Galtung.john(1967)On the effects of intemational Economic Sanctions,World Politics,Vol 19.
- QUINN, R. E. & SPREITZER, G. M. (1997). The road to empowerment: Seven questions every leadershould consider. Organizational Dynamics.
- www.khamenei.ir
- Webster dictionary.

